

---

boek van zóó grooten omvang, nagenoeg niets heeft gezegd dat eenig wezenlijk of blijvend belang heeft'. (237) Böhl's exegeese was volgens Kuenen op louter vooroordelen gebaseerd. Dat is hem noodlottig geworden: 'Zoo heeft hij ten slotte de gave der onderscheiding tusschen waar en onwaar, tusschen diepzinnigheid en valsch vernuft geheel verloren en draagt nu, met het grootste zelfvertrouwen, denkbeelden voor, die niet door ons alleen, maar ook door zijne geestverwanten als waanzinnig zullen worden verworpen. Is de exegeet niet vrij, dan baat hem zijne kennis niets, ja dan brengt hem welligt juist zijne geleerdheid tot razernij.' (p. 237)

De breedvoerigheid van de bespreking van Böhl's studie motiveerde Kuenen onder meer met de opmerking dat, hoe vreemd dat ook mocht schijnen, exegeese van het soort van Böhl in Duitsland niet zeldzaam was en zelfs bij vele jongere theologen instemming en navolging vond. Zo achtte hij het niet onmogelijk dat zulke uitleg ook in Nederland zou aanslaan: 'wat niet is, zou kunnen worden; de supranaturalistische opvatting van het O. Testament, op het terrein van kalm en nuchter onderzoek der feiten aan het wijken gebracht, zou ook onder ons zich in de armen der mystiek kunnen werpen.' (p. 210-11). Kuenen koos voor de aanval als de beste verdediging en presenteerde zijn bespreking tevens expliciet als een analyse van de ook in Nederland nog aangehangen theologische uitgangspunten: 'zelfs eene beschouwing als die van Dr. Böhl, hoe excentriek ook, is eene bijdrage tot kennis en waardering der *beginselen*, waarvan hij met vele andere, ook vaderlandsche theologen uitgaat: kan het niet uit dit oogpunt zijne nuttigheid hebben, haar te beschrijven en hare onjuistheid in het licht te stellen?' (p. 211)

Doel van de recensie was derhalve de supranaturalistische theologie de wind uit de zeilen te nemen door de ontmaskering van haar uitgangspunten en haar wijze van bijbeluitleg. Zo fungeerde de recensie als een wapen in de strijd van het modernisme tegen de orthodoxie. Qua doelstelling, het demasqué van het orthodoxe standpunt ten faveure van het modernistische, stemmen de bespreking van Böhl's studie uit 1864 en het artikel in *De Gids* van 1865 aldus overeen. Ook het artikel uit 1865 diende ertoe de juistheid van het standpunt der moderne theologie voor het voetlicht te brengen. Om kort te gaan, het artikel van 1865 was een wapen in de Nederlandse richtingenstrijd en de beschrijving van het optreden van Colenso meer dan de schets van het optreden van een moedig man: het strekte ten voorbeeld. Ja, in Colenso's drang de waarheid onverhuld aan het licht te brengen, herkende Kuenen zijn eigen streven. Voor hem was Colenso een wapenbroeder.